

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Linguistica X (2015)

ISSN 2083-1765

Wybór tekstów z dziejów języka polskiego. Do połowy XIX w., t. 1,
red. Marek Cybulski, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego,
2015, 630 s.

Wybór tekstów z dziejów języka polskiego. Od połowy XIX w., t. 2,
red. Marek Cybulski, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego,
2015, 689 s.

W minionym roku do kręgu adresatów reprezentujących środowisko akademickie trafiła obszerna, dwutomowa publikacja dokumentująca rozwój języka polskiego doby piśmiennej, a zatem rejestrująca teksty powstałe na przestrzeni niemalże dziewięciu ostatnich stuleci (od 1136 do 2013 roku). Jak można się dowiedzieć ze *Wstępu* do tego imponującego dzieła, jest ono owocem ministerialnego projektu grantowego realizowanego we współpracy przez zespół historyków języka związanych z dwoma prężnie rozwijającymi się ośrodkami badawczymi: Uniwersytetem Łódzkim oraz Uniwersytetem Zielonogórskim. Redakcję naukową nad całym przedsięwzięciem oraz wysiłki przygotowania edytorskiego wraz z komentarzem większości zamieszczonych tu tekstów przyjął na siebie Marek Cybulski, o którego dokonaniach na niwie dociekań nad dawną polszczyzną nie trzeba z pewnością jej znawcom przypominać. W skład kierowanego przezeń zespołu weszli zarówno wytrawni badacze, jak również młodszy stażem adepci lingwistyki diachronicznej, a jednocześnie pasjonaci rozważań nad przemianami zachodzącymi w obrębie języka ojczystego.

O wartości poznawczej recenzowanej pozycji stanowi niewątpliwie fakt, iż oferuje ona swoim adresatom łącznie 825 uporządkowanych chronologicznie tekstów przynależących do różnych epok, konwencji literackich, wariantów gatunkowych, środowiskowych i stylowych, a nawet w pewnym stopniu odmian regionalnych polszczyzny. Tylko w części (zwłaszcza tej najstarszej) są to teksty funkcjonujące od lat w kształceniu akademickim, większość bowiem materiałów źródłowych pojawia się w szerokim obiegu naukowym po raz pierwszy. Dzieje się tak głównie za sprawą autorów opracowań i komentarzy dzielących się wyimkami własnych eksploracji w obrębie mniej znanych zasobów archiwalnych czy w zakresie analizy zachowań

językowych utrwalonych w piśmie bądź rejestrowanych przez współczesne media.

Dzięki temu otrzymujemy reprezentację praktycznie wszystkich stylów funkcjonalnych polszczyzny, począwszy od języka potocznego, będącego chociażby tworzywem listów prywatnych, pamiętników i diariuszy oraz dialogów utrwalonych na taśmie magnetofonowej (a zatem kolokwialnego wariantu współczesnej polszczyzny). Ewolucję odmiany administracyjno-urzędowej pozwalają śledzić staropolskie rotty przysięg sądowych, umowy handlowe dotyczące kupna-sprzedaży, protokoły rozpraw, skargi, odezwy, listy gończe, teksty kolejnych ustaw zasadniczych. Styl religijny obecny już w najdawniejszych zabytkach pozostaje, niezależnie od stulecia, konstytutywnym wyróżnikiem modlitw, kazań, polemik z różnowiercami oraz wystąpień hierarchów Kościoła. Nie brak w recenzowanej antologii tekstów mających znamiona stylu naukowego oraz pokazujących niejednokrotnie procesy kształtowania się polskiej terminologii specjalistycznej. Sporo tu wreszcie przynależących do literatury pięknej wszystkich epok utworów znanych lepiej lub gorzej pisarzy, którzy w niejednorodny, niekiedy nawet kontrowersyjny sposób realizują funkcję estetyczną swoich wypowiedzi.

Oprócz heterogeniczności stylowej i gatunkowej zamieszczone w *Wyborze* teksty w zdecydowanie mniejszym stopniu pokazują zróżnicowanie regionalne polszczyzny, ograniczając się zwłaszcza do jej wariantów funkcjonujących na terenach szczególnie bliskich autorom prezentowanej publikacji (okolice Łodzi i ziemia lubuska). Dociekliwy i uważny czytelnik odnajdzie w niej również kilka tekstów dokumentujących językową odrębność kaszubszczyzny oraz właściwości dialektalne Śląska Opolskiego.

Objęte redakcją naukową M. Cybulskiego dwutomowe dzieło daje również dobrą egzemplifikację rozwoju środowiskowych odmian języka, czyli socjolektów. O ile w wiekach dawnych ich obecność bywa ledwo uchwytna (np. w protokołach posiedzeń ówczesnych cechów, w archiwaliach dokumentujących funkcjonowanie polszczyzny w wojsku), o tyle pochodzące zwłaszcza z ostatnich dekad teksty doskonale odzwierciedlają specyfikę polszczyzny funkcjonującej na przykład w kręgach biznesowych, w środowiskach młodzieżowych i studenckich, w świecie dziennikarzy, wśród użytkowników mediów elektronicznych czy w obrębie subkultury kibiców piłkarskich. W zakresie zainteresowań socjolingwistyki nie mieszczą się co prawda teksty propagandowe i wystąpienia publiczne operujące nowomową, ale jako świadectwa językowe z lat powojennych mogą się one stać podstawą interesujących dociekań na gruncie pragmatyki.

W doborze zatem publikowanych oraz komentowanych tekstów autorzy kierowali się wieloma przesłankami. Z jednej strony utrzymano kanon zabytków staropolskich, z drugiej zaś zaprezentowano teksty z edycji

unikatowych oraz materiały ulotne, utrwalone dzięki zdobyczom współczesnej techniki. Tak zróżnicowany korpus tekstowy umożliwia prześledzenie zmian w obrębie systemu gramatycznego i leksykalnego polszczyzny, pozwala wnioskować na temat społecznych i komunikacyjnych ról oraz relacji nadawczo-odbiorczych, rekonstruować intencje piszących / mówiących, porównywać gatunki wypowiedzi i występujące w ich obrębie akty mowy oraz czynniki determinujące ich wybór.

Niektóre z zabytków, utworów literackich, dokumentów życia politycznego czy społecznego oraz wystąpień publicznych, jako mniej obszerne, są przytaczane w całości, inne zaś podane zostają we fragmentach, które uznano za reprezentatywne. Oczywiście można polemizować z takimi czy innymi wyborami oraz odczuwać niedosyt z powodu pominięcia pewnych interesujących partii tekstowych. Dla przykładu – początek starotestamentowej Księgi Genesis z *Biblii królowej Zofii*, choć przynosi doskonale utrwalone w naszej kulturze opis stworzenia świata, nie przewyższa chyba jednak swoim kunsztem czy kompozycją bogactwa środków językowego wyrazu, które dostrzec można w zdecydowanie słabiej znanej starotestamentowej Księdze Rut. Literatura nurtu sowizdrzalskiego wydała wiele frywolnych tekstów, nie mniej osobliwych niż te zamieszczone w *Wyborze*. W przebogatej, choć dalekiej od kunsztu prozatorskiego twórczości Józefa Ignacego Kraszewskiego można odnaleźć fragmenty językowo znacznie ciekawsze niż w *Matce królów*. Podobnych wyliczeń, porównań i sugestii można byłoby formułować wiele, zwłaszcza w odniesieniu do współczesnego piśmiennictwa użytkowego i wystąpień publicznych ostatnich dekad, a nawet lat. Pamiętać jednak warto, że antologia jest propozycją ukierunkowanej przez specjalistów refleksji nad przemianami dokonującymi się w języku i jako taka nie rości sobie prawa do ujęcia kompletnego, które w dobie dynamicznych przemian cywilizacyjnych rzutujących na kondycję polszczyzny nie jest oczywiście możliwe.

Dodać jeszcze należy, iż owoc badawczej współpracy lingwistów z Łodzi i Zielonej Góry ma charakter nowatorski, odbiega swą niepospolitą objętością, niezwykle różnorodną zawartością, a przede wszystkim inspirującym sposobem naukowego ujęcia, od wszystkich dotychczasowych kompendiów podobnego typu, od przedwojennej chrestomatii Stefana Vrtela-Wierczyńskiego poczynawszy, a skończywszy na antologii Stanisława Borawskiego i Antoniego Furdala, z której doświadczeń i pewnej części tekstów *Wybór...* otwarcie czerpie.

Omawiana tu monografia jest więc adresowana w głównej mierze do polonistów, zwłaszcza do studentów korzystających jak dotąd niezbyt ochoczo z oferty przedmiotów językoznawczych w ramach kształcenia akademickiego. Walory książki tkwią niewątpliwie w wieloaspektowym zróżnicowaniu

tekstów przedłożonych do czytania i analizy. Pod względem doboru ich autorów, tematyki i formy podawczej znacznie wykraczają one poza skostniałą nieco tradycję dydaktyki uniwersyteckiej.

Właśnie polonista będzie w stanie najłatwiej przebrnąć przez lekturę wymagających nierzadko sporej wprawy filologicznej zapisów, erudycyjnych komentarzy czy dołączonych do każdego z tekstów słowników. Czytelnik taki, korzystając z zamieszczonych w publikacji omówień, będzie mógł podjąć ukierunkowane naukowym wywodem autorów rozważania nad ewolucją każdego z podsystemów gramatycznych polszczyzny, odkryje nieznane sobie dotąd znaczenia używanych po dziś leksemów, dostrzeże przemiany dokonujące się w obrębie zapisu, na jego podstawie zaś zacznie wysnuwać coraz trafniejsze wnioski odnoszące się do płaszczyzny brzmieniowej ojczystego języka w przeszłości i współcześnie.

Trudno jednak grono odbiorców *Wyboru...* zawęzić wyłącznie do kręgu polonistów, gdyż wiele intrygujących faktów na temat wydarzeń dziejowych (o zasięgu ogólnokrajowym bądź tylko lokalnym) w przywoływanych tekstach odnajdzie historyk, pasjonat wojskowości, znawca dawnego prawa czy miłośnik kulinariów. Socjologa zainteresują z pewnością relacje interpersonalne (zwłaszcza te determinowane płcią) w kolejnych stuleciach oraz mechanizmy kształtowania się więzi jednostkowych i międzywspólnotowych, przyczyny powstawania konfliktów i sposoby ich rozwiązywania. Łatwo uchwyci on również przemiany zachodzące w obrębie społeczeństwa zróżnicowanego (bardziej lub mniej – w zależności od rozpatrywanego przedziału czasowego) pod względem narodowościowym, wyznaniowym, światopoglądowym bądź pod względem niegdysiejszego stanu posiadania. Badacz kultury, jej źródeł oraz przejawów w życiu całego narodu lub tylko wybranych jego reprezentacji, odnajdzie tu również dla siebie nieco materiałów archiwalnych rejestrujących minioną obyczajowość związaną chociażby z chrzcinami, konkurami, ślubami czy pochówkiem.

Można wreszcie na koniec wyrazić ostrożne przeświadczenie, że do wspomnianego grona specjalistów z różnych dziedzin humanistyki, pomimo niewątpliwych trudności towarzyszących odbiorowi tekstów (zwłaszcza dawnych), zechcą dołączyć czytelnicy-niespecjaliści. Jeśli prezentowana antologia trafi przypadkowo do ich rąk, odkryją oni, być może nie bez zdziwienia, że na historię języka ojczystego składają się nie tylko dzieła literackie autorów znanych dobrze z niegdysiejszego wykazu lektur szkolnych, ale także wystąpienia znamienitych władców i polityków, luminarzy kultury i zwykłych obywateli, wreszcie teksty anonimowe, utwory utrzymane w rozmaitej stylistyce czy konwencji genologicznej, piśmiennictwo użytkowe mające liczne realizacje gatunkowe ukierunkowane na skuteczne pełnienie funkcji pragmatycznych, na koniec również teksty ulotne, których

różnorodność tematyczną i formalną oferują współczesne media, a nawet przestrzeń publiczna.

Wybór tekstów z dziejów języka polskiego niezależnie więc od przyjętego podejścia badawczego tudzież doświadczenia czytelniczego adresatów doskonale demonstruje długą i dosyć skomplikowaną, ale nieustanną (pomimo zawirowań dziejowych) ewolucję polszczyzny ogólnej oraz głównych jej wariantów. Mimo upływu wieków i zmieniających się sposobów, a także technologii komunikowania się język polski skutecznie pełni swą funkcję komunikacyjną, rejestrując wszelkie okoliczności społeczne, kulturowe, cywilizacyjne czy polityczne i niezmiennie stanowiąc o tożsamości swoich użytkowników.

Marceli Olma
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie